



Віталь ЛУКІН,
кандыдат
гістарычных навук,
прафесар

Дзеці і вайна... Цяжка нават уявіць сабе штосьці больш несумяшчальнае. Яны былі ў тым узросце, калі чалавек пачынае ўсведамляць гармонію і прыгажосць свету. А бачылі кроў і смерць, нечалавечыя пакуты і выпрабаванні.

У гады вайны краіна рабіла ўсё магчымае, каб выратаваць сваіх маленькіх грамадзян. Прыгадаем, колькі тысяч іх было эвакуіравана ў глыбокі тыл. Іншая справа, што ва ўмовах суролага ліхалецця не ўсё ўдавалася зрабіць...

У час карных аперацый у беларускіх вёсках на вачах падлеткаў гінулі іх бацькі. Яны і самі стаялі пад кулямі і вярталіся з мёртвых, як Гена Захараў, якога расстрэльвалі разам з бацькамі, як Віця Кучаравы, у якога двойчы стралялі фашысты. Пра яго аўтар гэтага артыкула раскажа ў дакументальнай аповесці «Дзяжурны станцыі «Радасная».

Паратункам для многіх з тых, хто яшчэ не дасягнуў сталага ўзросту, было знаходжанне ў партызанскіх атрадах альбо ў дзеючай арміі ў якасці сына палка. Дарэчы, захавалася дырэктыва сакратара ЦК камсамола Беларусі ў гады вайны К.Т. Мазурава, у якой ён патрабаваў ад партызанскіх камандзіраў па-бацькоўску беражліва, вельмі ўважліва ставіцца да падлеткаў, што знаходзіліся ў лесе. Успаміны аб спаленых вёсках, па-зверску забітых родных ніколі не пакідалі хлопчыкаў і дзяўчынак, клікалі да помсты. Гэта пра іх пісала газета «Правда» ў першыя месяцы вайны: «Нашы дзеці – гераічныя, цудоўныя са-

векія дзеці, з мужнасцю дарослых змагаюцца цяпер за Радзіму. У іх крыві гарыць любоў да свабоды».

У Беларусі ў гады вайны разам з дарослымі ў падполлі, партызанскіх атрадах змагаліся амаль 25 тысяч юных герояў, якія не дасягнулі прызыўнога ўзросту. Пра подзвігі многіх з іх стала вядома ўсёй краіне толькі ў мірны час. Прыгадаем хоць бы імёны Герояў Савецкага Саюза Марата Казея, Зіны Партновай, гаўрошаў Брэсцкай крэпасці... Усіх адразу і не назавеш. А назваць было неабходна, усіх і кожнага. І подзвігі іх зрабіць здабыткам сучаснікаў.

12 сакавіка 1971 года газета «Зорька», якая выходзіла на той час тыражом больш за 1 мільён экзэмпляраў, выступіла з заклікам да юных следапытаў, да ўсіх школьнікаў пачаць пошук юных герояў вайны. Са старонак выдання прагучала прапанова: дасылаць дакументы, фота, успаміны і падрабязныя расказы аб баявой дзейнасці тых, хто ў 1941–1945 гадах быў сынам ці дачкой палка, партызанскага атрада, юным падпольшчыкам. Адным з ініцыятараў гэтага руху быў вядомы журналіст Валянцін Дончык. Ён шмат пісаў пра вайну, асабліва пра яе малавядомых герояў, якія ў непаўналетнім узросце былі разведчыкамі, падпольшчыкамі, сынамі палка. Так пачаў стварацца «Батальён беларускіх арлянят». Камандзірам гэтага батальёна назначылі Героя Савецкага Саюза В.І. Лівенцава.

Першы водгук прыйшоў ад былога камандзіра партызанскага злучэння, Героя Савецкага Саюза Антона Пятровіча Брынскага: «Вы робіце вялікую, выскародную справу. Прашу залічыць у батальён юнага партызанскага разведчыка Ваню Кавалёва».

Да 30-гадовага юбілею Перамогі батальён быў створаны. Ён налічваў амаль паўтысячы чалавек. Лёс кожнага з іх – легенда.



Жора Арцёменкаў
на прыступках
рэйхстага

Хто ж першы ў пачэсным спісе «Батальёна беларускіх арлянят»?

У маі 1945-га фотаздымак хлопчыка на прыступках толькі што ўзятага рэйхстага змясцілі шмат якія газеты свету. На прырэдным плане маленькі салдат, піянер Жора Арцёменкаў, сын аднаго з палкоў 150-й стралковай дывізіі з байцамі-разведчыкамі. Той самай дывізіі, байцы якой М. Ягораў і М. Кантарыя ўзнялі Сцяг Перамогі над рэйхстагам. На шляху да Берліна Жора прымаў удзел у баявых аперацыях, хадзіў у разведку. За баявыя заслугі радавы Георгій Аляксеевіч Арцёменкаў узнагароджаны чатырма медалямі: «За адвагу», «За вызваленне Варшавы», «За ўзяцце Берліна», «За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне ў 1941–1945 гг.».

Менавіта Жора Арцёменкаў і стаў першым байцом «Батальёна беларускіх арлянят».

Дарэчы, увайшоў у спіс батальёна і В. Дончык. З 1943 года, калі яму споўнілася толькі дванаццаць, разам з маці знаходзіўся ў партызанскім атрадзе, перажыў усе жахі фашысцкай блакады, а калі яна была прарвана, уцёк на фронт. Там ён прыстаў да артылерыстаў 1495-га палка 2-га кавалерыйскага корпуса імя Л.М. Даватара. Полк з баямі прайшоў Польшчу, Германію, фарсіраваў Віслу, Шпрэе, Одэр... Увесь гэты час побач з воінамі знаходзіўся чатырнаццацігадовы сяржант Валянцін Дончык. Сярод дзесяці яго франтавых узнагарод – медаль «За адвагу». На адной з калон рэйхстага юнак пакінуў свой подпіс. Паводле слоў В.І. Лівенцава, адным з найбольш адметных удзельнікаў вайны, залічаных у створаны батальён, быў Геннадзь Юшкевіч.

З выпіскі з архіўных дакументаў вайскавай часці 61329: «Юшкевіч Геннадзь Уладзіміравіч, разведчык, 1928 года нараджэння, ураджэнец г. Мінска. Закончыў 6 класаў сярэдняй школы. Са снежня 1943 года быў у складзе разведгрупы «Чайка», што дзейнічала ў Беларусі; у ліпені 1944 года ўключаны ў разведгрупу «Джэк» (такі быў псеўданім камандзіра групы Паўла Крылатых. – **Заўвага аўт.**).

У ліпені 1944 года ў яе складзе Геннадзь Юшкевіч быў закінуты ва Усходнюю Прусію, якая была сапраўдным пеклам для разведчыкаў. У гэтай германскай правінцыі каля Растэнбурга знаходзілася штаб-кватэра Гітлера «Воўчае лагава». Рэгіён быў пад асабістым кантролем Гімлера. Тым не менш за тыдзень да высадкі «Джэка» тут быў здзейснены замах на жыццё фюрэра, пасля чаго рэжым у гэтых мясцінах стаў яшчэ больш жорсткім. Ніводзін самалёт не мог праляцець незаўважаным. Любы выхад у эфір адразу ж пеленгаваўся. На зямлі нападатовыя былі спецыяльныя каманды з сабакамі, паліцыя, палявая жандармерыя. Акрамя таго, у самых глухіх мясцінах можна было патрапіць на хутар-фальварак, да якога вяла тэлефонная сувязь, а жыхары былі фанатамі рэйха.

Разведчыкі былі вачамі і вушамі камандавання 3-га Беларускага фронту, нягледзячы на тое, што кожны крок даваўся ім крывёю і стратамі. Няма нічога дзіўнага ў тым, што людзей, якія пратрымаліся ў такіх умовах месяц, лічылі доўгажыхарамі. «Джэк» здолеў дзейнічаць паўгода.

ЛУКІН

Віталь Сцяпанавіч.

Нарадзіўся ў 1936 годзе ў Мінску. Скончыў факультэт журналістыкі БДУ (1959), аспірантуру Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А.М. Горкага (1977). З 1972 па 1978 год – галоўны рэдактар газеты «Савецкі настаўнік». З 1978 года – дацэнт кафедры гісторыі Беларусі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка. З 2002 года працуе ў Інстытуце сучасных ведаў імя А.М. Шырокава, прафесар кафедры грамадска-гуманітарных дысцыплін. Кандыдат гістарычных навук (1978).

Аўтар дакументальна-мастацкіх твораў для моладзі, амаль 100 навуковых публікацый па гісторыі Беларусі і беларускай журналістыцы. Прымаў актыўны ўдзел у стварэнні «Батальёна беларускіх арлянят», у выданні гісторыка-дакументальных хронік «Памяць».

Член Саюза журналістаў Рэспублікі Беларусь.



**Віктар Ільіч ЛІВЕНЦАЎ,
Герой Савецкага Саюза,
камандзір «Батальёна
беларускіх арлянят»**

– У гады Вялікай Айчыннай вайны яны былі разведчыкамі, падрыўнікамі, сувязістамі, ад’ютантамі армейскіх і партызанскіх камандзіраў. На франтах, у

партызанскіх атрадах і падполлі змагаліся каля 25 тысяч юных байцоў, якія не дасягнулі прызыўнога ўзросту. На грудзях у многіх з іх ззяюць баявыя ордэны і медалі. Але нягледзячы на агульны гераічны лёс, яны практычна не ведалі нічога адзін пра аднаго. Ды і пра подзвігі іх было мала што вядома. І толькі аб’яднаўшыся ў «Батальён беларускіх арлянят», яны сталі адзінай сям’ёй, здолелі набыць статус абаронцаў Радзімы і пра іх даведалася ўся краіна. Я асабіста лічу за гонар быць камандзірам батальёна, які аб’ядноўвае людзей – герояў Айчыны.



Збор «Батальёна беларускіх арлянят» у Мінску, май 2009 года

Іван Стасевіч, партызан атрада імя Кірава, потым – выхаванец вайсковай часці, удзельнік штурму Берліна



Але ўсё ж большасць удзельнікаў групы загінулі і толькі тры сустрэлі Дзень Перамогі. Сёння ў жывых застаўся адзін Генадзь Юшкевіч.

Таму сваю аповесць пра слаўную маладосць ён назваў «Апошні з групы «Джэк». Пад такой жа назвай быў створаны тэлевізійны фільм.

Узгадваем іншых удзельнікаў батальёна. Іван Нікіфаравіч Стасевіч закончыў Акадэмію мастацтваў у Маскве. Адна з яго выдатных работ – «Суровае юнацтва». Яго творы захоўваюцца на радзіме ў Старых Дарогах у спецыяльна створаным музеі.

Іван Максімавіч Сакольчык пасля вайны аднаўляў электрастанцыю ў Брэсце, Маладзечне, Баранавічах. Герой Сацыялістычнай Працы Віталь Сцяпанавіч Смірноў быў сакратаром ЦК ЛКСМБ, працаваў старшынёй Прэзідыума Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі. На працягу пяці гадоў прадстаўляў БССР у Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. Віктар Рыгоровіч Пашкевіч працаваў прафесарам у ВНУ, абараніў доктарскую дысертацыю, пры-

свечаную станаўленню і развіццю партызанскага руху ў Беларусі.

Сёння байцы батальёна з пачуццём гонару прыгадваюць той суровы час. Ва ўказах аб узнагароджанні іх баявымі ордэнамі і медалямі ніколі не гаварылася, што размова ідзе пра дзяцей. Іх называлі па імя і імя па бацьку – як дарослых. Бо яны былі ў адным строі з дарослымі.

... У свой час быў утвораны рэспубліканскі савет «Дзеці вайны», які звярнуўся ва ўрад рэспублікі з хадайніцтвам аб стварэнні ў Мінску манументальна-скульптурнай кампазіцыі, прысвечанай дзецям вайны. Падобная кампазіцыя, будзем спадзявацца, недалёкі заўтрашні дзень. Але варта адзначыць, што ўжо і сёння шмат зроблена для ўшанавання подзвігу юных.

Велічным помнікам многім беларускім арлянятам сталі акіянскія лайнеры з іх імёнамі на борце. Прыгадаем таксама зборнік дакументальных нарысаў «Побач з бацькамі» пра байцоў «Батальёна беларускіх арлянят». Прадмову да яго напісаў Герой Савецкага Саюза В.І. Лівенцаў. Беларускае тэлебачанне прысвяціла подзвігу арлянят некалькі тэлевізійных фільмаў.

У батальёна заўсёды было шмат сяброў. Гэта журналісты, настаўнікі, следпыты, ветэраны вайны. Асабліва хочацца прыгадаць былога рэдактара газеты «Зорька» Настассю Феакцістаўну Мазураву. Яе лічылі душою батальёна і нават называлі неафіцыйным начальнікам яго штаба.

Шмат зрабіў для таго, каб батальён набыў такі вялікі аўтарытэт, і не толькі ў Беларусі, пісьменнік, карэспандэнт газеты «Пионерская правда» Вячаслаў Мікалаевіч Марозаў. У прыватнасці, яго пярэ належыць аповесць «У разведку ішоў хлопчык» пра подзвіг Марата Казея.

Мне асабіста даводзілася не раз сустракацца пры розных абставінах з байцамі батальёна, расказваць пра іх у кнігах, часопісных і газетных публікацыях, радыёперадачах. Іх самым вялікім жаданнем было, каб нашчадкі заўсёды помнілі пра тыя суровыя выпрабаванні, што зведалі яны – апошнія сведкі вайны.

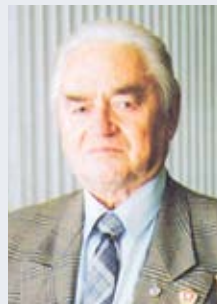
Майскай раніцай на пачатку 1970-х байцоў батальёна запрасілі прайсці ўрачыстым маршам міма ўрадавай трыбуны на Кастрычніцкай плошчы Мінска. Наперадзе калоны з чырвоным сцягам крочыў Герой Савецкага Саюза В.І. Лівенцаў, а таксама Герой Савецкага Саюза, контр-адмірал, наш зямляк Г.М. Халасцякоў. З трыбуны іх віталі П.М. Машэраў, члены беларускага ўрада... Летась батальён папоўніўся новай групай арлянят з Магілёўшчыны. На Дзень Перамогі яны прынялі ўдзел ва ўрачыстай лінейцы разам з байцамі, што сабраліся з розных гарадоў Беларусі. Лінейка адбылася ў мінскай школе № 67, дзе ўжо больш за дваццаць гадоў існуе музей імя «Батальёна беларускіх арлянят». У розны час яго наведвалі і навучэнцы, і іх бацькі, і Героі Савецкага Саюза, што пражывалі ў Беларусі, і ваенныя аташэ... Дзякуючы намаганням энтузіястаў музея пра юных удзельнікаў вайны змаглі даведацца яшчэ больш жыхароў нашай краіны і замежжа. Дарэчы, рух чырвоных следапытаў у пасляваенны час існаваў таксама на Украіне, у Расіі. А вось арляняцкі батальён быў створаны і працягвае актыўна дзейнічаць толькі ў нашай краіне.

Зараз у Рэспубліканскім палацы моладзі завяршаецца работа над двухтомным выданнем, дзе будзе асобна расказана пра кожнага члена «Батальёна беларускіх арлянят».

ЗАМЕСТ ЭПІЛОГА

Спачатку – адна жудасная лічба. У час Другой сусветнай вайны на зямлі на прадвесні свайго жыцця загінулі каля трынаццаці мільёнаў дзяцей. На жаль, на вайне побач з дарослымі гінуць і дзеці. Гінуць і ў наш час. Як жа на гэтыя факты рэагуе сусветная грамадскасць, розныя міжнародныя арганізацыі? Трэба сказаць, што пасля Другой сусветнай вайны пытанне аб юрыдычнай абароне дзяцей было ўзнята ў міжнародным гуманітарным праве.

У дакладзе на міжнародным сімпозіуме «Дзеці вайны» ў сакавіку 1983 года адзна-



**Генадзь Уладзіміравіч ЮШКЕВІЧ,
баец «Батальёна
беларускіх арлянят»**

– Падпольная група «Джэк», якая ўвайшла ў каталог лепшых разведак свету, апынулася ва Усходняй Прусіі ў сярэдзіне лета 1944 года. Наша мэта ў асноўным была ў тым, каб фіксаваць рух транспарту ў бок фронту, выяўляць сакрэтыя аб'екты, наяўнасць тэхнікі ў кожным раёне. Выконваючы заданне, мы апынуліся ў раёне гітлераўскай стаўкі «Воўчае логава». Выкарыстоўваючы гэтыя разведданыя, злучэнні Чырвонай Арміі знішчалі ворага ў яго ж логаве. Усё гэта патрабавала ад нас неверагодных намаганняў. Яшчэ доўга наша дзейнасць была пад грыфам «сакрэтна». Але час зрабіў сваю справу. Пра нашу групу стала шырока вядома. А тут яшчэ і батальён пачалі ствараць. Дзякуючы яго стварэнню мы знайшлі сяброў, сталі адзіным самастойным атрадам: Валя Дончык, Герман Лі, Пеця Каліноўскі, Ваня Сакольчык, Вася Князеў і многія іншыя – мае сапраўдныя пабрацімы.

чалася, што Міжнародны Камітэт Чырвонага Крыжа заўсёды з асаблівай увагай ставіўся да гаротнага становішча дзяцей у ваенны час. Чырвоны Крыж рабіў і робіць актыўныя захады для змяншэння пакут дзяцей у краінах, якія закраналі канфлікты.

20 лістапада 1989 года Генеральная Асамблея ААН прыняла канвенцыю аб правах дзіцяці. Артыкул 28 гэтай Канвенцыі змяшчае палажэнне аб дзецях ва ўмовах ваенных канфліктаў. 28 ліпеня 1990 года Канвенцыя ААН аб правах дзіцяці была ратyfikавана Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь і 30 кастрычніка таго ж года ўступіла ў сілу.

Дзяржаўная палітыка ў адносінах да дзяцей у нашай краіне абгрунтавана заснаваным на Канвенцыі ААН законам «Аб правах дзіцяці», прынятым 19 лістапада 1993 года Вярхоўным Саветам, і вызначана ў артыкуле 32 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. ■



65
гадоў
**ВЫЗВАЛЕННЯ
БЕЛАРУСІ**